

İVAN PERESVETOV
VE
“SULTAN MEHMET MENKİBESİ”

Yar. Doç. ALTAN AYKUT

Rus yazarı İvan Peresvetov 1547 yılında yazdığı “Sultan Mehmet Menkıbesi”ni (Skazanie o Magmete-Saltane) 1549 yılında Kremlin kilisesinde 19 yaşındaki çar Korkunç İvan’a sunmuştur.

“Sultan Mehmet Menkıbesi” İvan Peresvetov’un genç çara sunduğu iki kitapçıktan oluşan “Başvuru”nun (Çelobitnaya) bir bölümüdür. Peresvetov’un “Başvuru”su eski Rus edebiyatında başka örnekleri de bulunan ve başvuran kişinin isteklerini güçlü prenlere ya da çara (XVI. yüzyıldan itibaren) sundukları dilekçe niteliğinde bir edebiyat türüdür. Peresvetov’un “Başvuru” kitapçıklarında “Sultan Mehmet Menkıbesi”nden başka “Kutsal Kitaplar Üzerine Menkıbe” (Skazanie o knigah), son Bizans kralı hakkındaki “Konstantin Menkıbesi” (Skazanie o Konstantine) ve ayrıca yazarın “Üç Krala” hizmetini anlatan bir otobiyografisi vardır.

İvan Peresvetov, “Başvuru”sunda XVI. yüzyıl Rusya’sında efsaneleştiğini bu belgeden anladığımız Fatih Sultan Mehmet gibi bilge ve filozof saydığı kişilerin yaşam öykülerini, devlet yönetimiyle ilgili özlü sözlerini, başarılarını ya da (“Konstantin Menkıbe”sinde olduğu gibi) başarısızlıklarını dile getirmiştir. İlginç bulduğu olayları hikâye ederek, kutsal Hıristiyan kitaplarından, bilgin ve filozof kişilerin ağzından ders alınması gereken özlü sözler aktararak Peresvetov, bir bakıma XVI. yüzyıl Rusya’sında uygulanmasını istediği sosyal reformlarla ilgili düşüncelerini genç çar IV. İvan’a aşılama çalıyordu. “Başvuru” ile İvan Peresvetov aynı zamanda içinde bulunduğu çaresiz durumu dile getirerek çarın kendisine yardım elini uzatmasını istiyor ve bu konuda çara özel bir dilekçe sunmuş oluyordu.

Çaresizlik içinde çara başvuran bu yetenekli yazarın yaşamı hakkında iki bilgiyi “Dilekçe”sinde kendi kaleminden öğrenmekteyiz. Başvurunun otobiyografi bölümünde Peresvetov, Mamay yönetimindeki Moğol ordu-suyla Ruslar arasında 1380 yılında yapılan Kulikovo Meydan Savaşında yararlılık gösteren Aleksandr Peresvetov adındaki bir soylu atadan geldiğini yazar. Daha sonraları Rusya’nın batı bölgelerinin Litvanya topraklarına

katılmasıyla yazarın ataları Litvanya yurttaşı olmuşlardı. Peresvetov ailesi Rus gelenek ve göreneklerini korumuştur. “Başvuru” nun yazarı İvan Peresvetov bir süre Polonya kralı Sigizmund’un soylulardan oluşan özel muhafız alayında hizmet etmiş ve 1528 yılında Çekoslovakya kralı I. Ferdinand ile Macar kralı Yanos Zapolya arasındaki savaşta 300 soylu ile birlikte Zapolya tarafına geçmişti. Bilindiği gibi, Yanos Zapolya, Kanunî Sultan Süleyman tarafından da desteklenmekteydi. İvan Peresvetov’un Osmanlıları bu sırada yakından tanıdığı, Türklerin askeri ve idari sistemi hakkında bazı bilgiler edindiği anlaşılmaktadır. Taraf değiştiren İvan Peresvetov 1530 yılında tekrar I. Ferdinand’ın hizmetine girmişti.

Bazı Sovyet edebiyatçıları, Peresvetov’un I. Ferdinand tarafına bu son geçişini, Türklerin Orta Avrupa’da daha fazla ilerlemesini istemediği sonucuna bağlarlar¹. Elde böyle bir görüşü açıklayabilecek herhangi bir belge yoktur. Gerçi, din ayrılığının Peresvetov’u düşündürebilecek bir konu olduğu “Sultan Mehmet Menkıbesi”nde de görülmektedir. Fakat aynı “Menkıbe”de Peresvetov’un Türklere hiçbir şekilde düşman olmadığı da görülür. Aksine, Sultan Mehmet’ten başlayarak, yazarın yaşadığı dönemdeki Türk padişahı Kanunî Sultan Süleyman’a, Türklerin adalet ve doğruluğuna hayran olduğu “Sultan Mehmet Menkıbesi”nde hiç bir yoruma gerek kalmadan açık seçik anlatılmaktadır. Peresvetov’un sürekli taraf değiştirmesi onun yaşadığı ortamdaki memnuniyetsizliğini, ya da kişisel çıkarlarını özenle kolladığını düşündürmesi gerekir ki, her iki durumda da olayın Türklerle doğrudan ilgisi olduğu söylenemez.

I. Ferdinand tarafından 1534 yılında Moldavya voyvodası Peter Rareş’e askeri bir ittifakla ilgili antlaşma yapmak üzere gönderilen İvan Peresvetov, 1538 yılında kendi isteğiyle Moskova’ya geldi. Moskova’da Rus askerlerinin donatımı için özel “Makedonya kalkanları” imalatına girişti. Fakat kalkan imalatına birlikte giriştiği Rus soylusu M.Yu. Zaharin’in ölümü üzerine bu işte başarı sağlayamadı. Bazı Rus soylularından boş yere yardım bekleyen Peresvetov’un kendi deyişiyle “türlü hakaretler ve kırtasiyecilik”² içinde tüm varlığını yitirdiği ve daha sonra Moskova’da çok güç durumlara düştüğü anlaşılmaktadır.

İvan Peresvetov’un 1549 yılındaki “Başvuru”sunun cevapsız kaldığı ve yazarın bu kez ilk Kazan seferine çıkmakta olan IV. İvan’a ikinci ve daha ayrıntılı bir “Başvuru” sunduğu anlaşılmaktadır. En eskisinin 1630 yıllarına

¹ N. V. Vodovozov, “İstroriya drevney russkoy Literaturı”, izd. “Prosvetçenie”, Moskva, 1966, s. 235.

² Vodovozov, s. 236.

ait olduğu bilinen eldeki kopyaların bu ikinci "Başvuru"dan yapıldığı sanılmaktadır. 1562-1572 yıllarına ait "Çar Arşiv Listesi"nde (Opis' tsarskogo arhiva) genellikle mahkemelerle ilgili dava belgelerine verilen bir başlık altında "kara liste"de (çerniy spisok İvaşko Peresvetova) İvaşko Peresvetov adına rastlanmıştır³. Bilindiği gibi, Korkunç İvan 1564 yılında, ülkeyi istediği şekilde yönetmesine engel oldukları gerekçesiyle Rusya'nın o dönemde birinci derecede zengin ve soyluları olan "boyarlar"ın ellerinden topraklarını zorla almış ve bu toprakları doğrudan kendi mülkiyetine geçirmiştir. IV. İvan'ın mülkiyetine geçirdiği toprakların yönetimini sağlamak için kurduğu "Opriçnina" adlı sistemin uygulanması, Rusya'da terör yaratan 6.000 kişilik özel muhafız alayı askerlerine (Opriçnikler) verilmiştir. "Çar Arşivi"ndeki dava listesinde İvan Peresvetov adına rastlanması "Menkıbe" yazarının da "Opriçnikler" tarafından bir suçlama ile yargılandığı ve öldürüldüğü tezini güçlendirmektedir.

Rus düşünce tarihinde İvan Peresvetov'un "Başvuru"sunun, özellikle yazarın ideolojisinin en yoğun şekilde anlatıldığı siyasal bir broşür niteliği taşıyan "Sultan Mehmet Menkıbesi"nin önemli bir yeri olduğu görüşü vardır⁴. Avrupa ülkelerinde uzun zaman "üç krala" hizmet etmiş ve IV. İvan'ın çocukluk dönemindeki Moskova bürokrasisini ticari girişimleriyle yakından tanımış olan Peresvetov, en yetkin devlet sisteminin kusursuz, bilge ve filozof bir hükümdar yönetimindeki mutlakiyet olduğu kanısına varmıştı. Bu yüzden Peresvetov'un "Başvuru"sunda IV. İvan'ın daha sonraki yıllarda "Opriçnina" sistemiyle uygulamaya koyduğu merkezi devletçilik felsefesinin, devleti korku yaratarak yönetim sisteminin önsezisi

³ Vodovozov, s. 237.

⁴ Özellikle son yıllarda Sovyet araştırmacıları Rus tarihindeki toplumsal sınıf çekişmeleri açısından Peresvetov'un "Başvuru"suna geniş yer vermişlerdir. Peresvetov'un "Başvuru" kitapçıkları 1956 yılında A.A. Zimin tarafından yayımlanmıştır: (A.A. Zimin, "Soçineniya İ. Peresvetova", izd. Akad. Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1956). XX. yüzyıl başlarında V.F. Rjiga, Peresvetov'un eserlerini yayımlamış ve bu yazarın tanınmasında öncülük etmiştir: (V.F. Rjiga, "İ.S. Peresvetov, publitsist XVI. v., Moskva, 1908; V.F. Rjiga, "İ.S. Peresvetov i zapadnaya kulturno-istoričeskaya sreda", "İzvestiya Otdeleniya russkogo yazıkı i Akademii Nauk", 1911, c.3, s. 169-191.

XIX.yüzyılda edebiyat tarihçilerince Peresvetov'un ilk "Başvuru"sı sayılan "Skazanie Petra, vološskogo voevodi" Kazan Üniversitesi yayınları arasına girmiştir: (Uçenie zapiski Kazaskogo universiteta", 1865, c.1, sayı 1, s. 21-27). Ayrıca Peresvetov'un eserleri üzerine 1911 yılında S.A. Şçeglova'nın, 1945 yılında İ.İ. polosin'in, 1951 yılında A.L. Sakketi'nin çalışmaları vardır. Geniş kaynakça için bkz. N.K. Gudziy, "İstoriya drevney russkoy literaturı", gos. uçebno-pedagog. izd. Min. Prosvetçeniya RSFSR, Moskva, 1953, s. 322.

vardır. Yaşadığı çağın olaylarına duyarlı bir yazar olan Peresvetov'un "Başvuru"sü XVI. yüzyıl Moskova Rusya'sının gelişmekte olan siyasal özelliklerini yansıtır.

III. İvan'ın 1505 yılındaki vasiyetnamesiyle birkaç yüzyıldan beri birbiriyle çatışmakta olan Rus prensliklerinin bir "devlet" kavramıyla birleşmeleri öngörülmüş ve III. Vasiliy'in 1523 yılında Çernigov-Seversk prensliğini de Moskova Büyük Prensiği'ne bağlamasıyla bir "Rus devleti" oluşturulmuştur. Fakat güçlü, merkezi devlet yönetiminin ancak IV. İvan tarafından gerçekleştirildiği kabul edilir. Peresvetov, sözde Türk padişahı Fatih Sultan Mehmet'in özlü sözlerinden aktardığı deyişlerle, Rusya'da özel haklarla devlet yönetiminde söz sahibi olan soyluları ("boyarları" ya da Peresvetov'un kullandığı dilde "vel'mojları") kötülemekte ve onların yerine maaşa bağlanan askerlerin ve devlet hizmetinde çalışanların getirilmesini istemektedir. Çar IV. İvan'ın Peresvetov'un eserini okuyup okumadığı bilinmemektedir. Fakat Peresvetov'un "Sultan Mehmet Menkıbesi"nde ortaya koyduğu siyasal öneriler bir bakıma gerçekleşmiş oluyordu. IV. İvan'ın çarlık yönetiminde eski, köklü yüksek aristokrasi (boyarlar) yok edilmiş ve yerini o devirde ikinci derecede soylu sayılan "dvoryanlar" almıştı.

"Sultan Mehmet Menkıbesi" tarihsel bir belge olması yanı sıra, XVI. yüzyılın yazı kuralları içinde siyasal amaçla yazılmış bir makaledir. Bu yüzden yazarın zaman zaman kendi amaçları doğrultusunda Fatih Sultan Mehmet ve Türklerle ilgili bazı efsanelerden yararlandığı ya da hayal gücünü kullandığı anlaşılmaktadır. Peresvetov'un Moskova'ya gelmeden önce uzun yıllar Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'da yaşadığı bilindiğinden, Avrupa'da uygulanmakta olan devlet yönetim sistemlerinden etkilendiği düşünülebilir. Rus edebiyat tarihçileri, yazarın yaşadığı ülkelerde monarşinin henüz yeterince üstünlük sağlamamış olmasının onun merkeziyetçilik ve mutlakiyet düşüncesini daha da güçlendirmiş olduğu tezini ileri sürerler⁵. Ayrıca "Başvuru" kitapçıklarında Batı Avrupa'da yazılan tarihle ilgili hikâyelerin etkisi olduğu varsayılır. Bütün bu varsayımlara rağmen Peresvetov'un devlet yönetimi ile ilgili görüşlerinin kaynağını Türk tarihinde aradığı gerçeği vardır. Bizim açımızdan Fatih Sultan Mehmet'in kişiliğinin, Türk adaletinin Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ne derece efsanevi boyutlara eriştiğini göstermesi bakımından "Sultan Mehmet Menkıbesi" önemli bir belgedir. Bu bakımdan "Menkıbe"de

⁵ N.K. Gudziy, "İstoriya drevney russkoy literaturı", s. 322.

incelenmesi gereken yalnızca XVI. yüzyıl Rus yazarının siyasal ideolojisini dolaylı yolla genç çar IV. İvan'a anlatması değildir. "Menkıbe" yazarı herşeyden önce genç çara "adalet" kavramını aşılılamaya çalışmıştır. Yazar, adaletten yoksun soyluların etrafını sardığı son Bizans kralı Konstantin'in felâketini örnek gösterir. Hatta tarihsel gerçekleri saptırarak kral Konstantin'in üç yaşında babasını kaybedip krallıkta yapayalnız kaldığını yazar. Peresvetov, IV. İvan'ın hayat hikâyesini kral Konstantin'e mal ederek iki Hıristiyan hükümdar arasında bir benzerlik kurmakta ve Rus çarını kral Konstantin'in düştüğü yanılğılardan korumaya çalışmaktadır. "Menkıbe"-de Fatih Sultan Mehmet'in ağzından Konstantin'in adaletsizliğe nasıl imkân hazırladığı örneklerle anlatılır. Kısacası, Peresvetov'a göre, genç Rus çarının tarihte örnek alması gereken hükümdar, Hıristiyan olmamasına rağmen adaletli, bilge ve filozof kişiliğiyle efsaneleşmiş Türk padişahı Sultan Mehmet'ten başkası olmamalıdır.

Dindar bir Hıristiyan olan Peresvetov, Bizans'ın Türkler tarafından alınışını tarihin akışı içinde yerinde bir olay olarak değerlendirir. Peresvetov'a göre, adalet ve din yolundan sapmış olan Yunanlılar, "tefecilikle, topladıkları kirli haraçlarla insanoğlunun gözyaşı ve kanından zengin oldular, adaletli yargılamayı hiçe saydılar ve masum insanları rüşvet suçuyla yargıladılar". Yunanlıların elinde "dürüst insanlar yok yere mahvoluyor, acılar içinde ölümü tadıyordu". Bu sözler "Menkıbe"de birkaç kez tekrarlanmaktadır. Peresvetov'un inancına göre, Yüce Tanrı Yunanlılara karşı dinmek bilmeyen bir öfkeyle gazaba gelmiş, kibirlilikleri ve adaletsizlikleri yüzünden onları Türk padişahına teslim etmiştir. "Menkıbe" yazarı için dünyada ve Tanrı katında en büyük erdemlilik adaletli olmak ve Tanrı iradesini yerine getirmektir. O, bu iradenin nasıl yerine getirileceği hakkındaki görüşlerinin kaynağını, Türk sultanının bilge ve filozof kişiliğinde ve onun adaletli devlet yönetim sisteminde bulur. Türk sultanı hakkındaki yargısına "Menkıbe"nin ilk cümlesinde "Türk padişahı Sultan Mehmet Türkçe eserler okuyarak yetişmiş bilge bir filozoftu" diye başhyan yazar, onun tarihte bu erdemliliğe erişmiş ender bir hükümdar olduğunu vurgular. İvan Peresvetov'un gözünde Fatih Sultan Mehmet'in devlet yönetiminde üzerinde ısrarla durduğu en büyük özelliği, egemenliği altındaki ülkelerde adaletin sağlanmasında gösterdiği titizlik ve kararlılıktır.

"Başvuru" kitapçıklarında yazarın Volosk voyvodası Petr adında hayali, bilge bir danışmanı vardır. Bu voyvoda bir gün karşılaştığı Vas'ka Mertsalov adındaki Moskovalı'ya bir soru yöneltir: "Sen Moskova çarlığını çok iyi biliyorsun. Bana doğruyu söyle, o ülkede adalet var mı? Bilge

voyvoda'nın aldığı cevap şudur: "Efendim, Hıristiyan dini iyi, her şeyi ile kusursuz, kilisesi de güzel ve görkemli. Fakat adalet yok". Bu sözler üzerine voyvoda ağlamaya başlar ve "Eğer adalet yoksa, hiçbir şey yok demektir"-der⁶

"Sultan Mehmet Menkıbesi"nde filozof Volosk voyvodasının bu anlamlı sözünün Türk padişahı tarafından nasıl uygulamaya konduğu anlatılır. Peresvetov'un bildirdiğine göre, Sultan Mehmet'in kurduğu sağlam, adaletli Osmanlı devlet düzeni yazarın yaşadığı çağda, yani Kanunî Sultan Süleyman devrinde de sürüp gitmekteydi.

"Sultan Mehmet Menkıbesi"nde yazarın üzerinde ısrarla durduğu önemli bir konu da esirlik ve köleliktir. Bizans krallığı için: "Kral Konstantin zamanında, Konstantin'in ülkesinde en değerli insanlar kralın soylularının elinde özgürlüklerini yitirmiş, köleleştirilmişlerdi" diyerek söze başlayan yazar, Sultan Mehmet'in bu konudaki duyarlılığını dile getirir. Peresvetov'a göre, Türk padişahı "Yalnızca Tanrı bizim üzerimizdedir ve bizler O'nun kölesiyiz" diyerek kölelik kayıt defterleri ile belgelerin kendisine teslim edilmesini ve yakılmasını emretmişti. Sultan Mehmet'ten aktarılan özlü sözlerle Rusya'da kölelik lânetleniyordu. Peresvetov'a göre, Sultan Mehmet şöyle diyordu: "Bir ülkede insanlar köleleştirilmişse, onlar cesur olamaz ve düşmanla savaşmak yürekliliğini gösteremezler. İster güçlü, ister güçsüz olsun, köleleştirilmiş insan utanç duymaktan korkmaz, onur kazanmaya çalışmaz".

İvan Peresvetov Türkleri örnek göstererek dolaylı anlatımla Rusya'da köleliğin kaldırılacağını umut ediyordu. Bir ülkede soyluluğun değil, yeteneklerin ve ülkeye hizmetin ölçü olması gerektiğini savunan Peresvetov, bu konuda da Türklerin adaletli bulduğu uygulamalarından örnekler verir: "Şimdiki Türk padişahının maiyetindeki Arnavut Paşa Arnavutluk'tan getirilmiş bir esirdi. Karaman Paşa da Karaman'dan getirilmiş bir esirdi. İkisi de büyük bilge kişi oldukları, padişaha hizmet etmeyi ve düşmana cesaretle karşı koymayı başardıkları için ün kazandılar". Peresvetov'un verdiği bilgiye göre, Osmanlı İmparatorluğunda esirler 7 ya da en çok 9 yıl çalıştırılırdı. Bu süreden sonra onları zorla çalıştıranlar ölüm cezasına çarptırılırdı.

Rus edebiyat bilginlerinden V.F. Pereverzev, "Başvuru" kitapçıkları arasında en ilginç bulduğu "Sultan Mehmet Menkıbesi"ni "siyasal ütopya" türünde bir hikâye olarak tanımlar. Sovyet bilgininin yorumuna göre,

⁶ N.V. Vodovozov, s. 238

"Menkıbe" yazarının akıl danışması Volosk voyvodası Petr'in siyasal formüllerini gerçekleştirebilecek, yüksek soylulara dehşet saçan, "fakir askerler" ile devlet hizmetinde çalışanların umutla beledikleri hükümdar, yazarın hayali kahramanı Sultan Mehmet'te vücut bulmuştur⁷. Rus bilgini Pereverzev'in tanımladığı şekilde "Sultan Mehmet Menkıbesi" siyasal bir ütopya sayılabilir. Fakat bu, Türk padişahının XVI. yüzyıl Rus belgesinde açıkça ortaya konulan efsanevi kişiliğini gölgeleyemez.

Genellikle Sovyet bilginlerinin dikkatini çekmeyen fakat burada sözünü etmeden geçemeyeceğimiz bir konu da, XVI. yüzyıl Rus yazarının din konusunda karşılaştığı güçlüklerdir. "Menkıbe" yazarını oldukça düşündüren, onun adeta kabullenmek istemediği, ama inkâr da edemeyeceği önemli bir sorunu vardır. Peresvetov, Moskova çarlığı için düşlediği o ütopyayı kendi yaşadığı çağdan 100 yıl kadar önce gerçekleştirmiş olan Türk padişahının Hıristiyan olmadığı sorunu ile karşı karşıyadır. Bu, "ütopya"sına gölge düşürmektedir. İvan Peresvetov'un bu konuda oldukça zorlandığı görülür. Oysa, o, din yolundan sapmayan, her türlü kötülüğün amansızca cezalandırıldığı, köleliğin kaldırıldığı, insanların ülkeye hizmet ölçüsüne göre eşit haklardan yararlandıkları adaletli devlet yönetiminin bir Hıristiyan hükümdar tarafından gerçekleştirilmesini istemektedir. Kısacası, Peresvetov'un "Menkıbe"si yalnızca siyasal bir "ütopya" değil, adaletin ve Tanrı iradesinin dünyada gerçekleştiği dini "ütopya"dır. Din konusunda "Menkıbe" yazarının gerçekleri saptırmaktan çekinmediği görülür. Hayal gücünü kullanan yazar, Sultan Mehmet için: "O... içten gelen bir coşkuyla Hıristiyan olmak istemiş ve Hıristiyanlığı övmüştü" demektedir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in bilgeliğini ve adaletli yargılamayı Hıristiyan kitaplarından aldığı ileri sürer. Gerçekte Peresvetov'un genç Rus çarına aşılama çalıştığı, din ve adaletin eşanlı kavramlar olduğu ve ayrılmaz bir bütünü oluşturduğu şeklindeki dünya görüşüdür. Peresvetov "Menkıbe" de bu görüşünü anlamlı bir vecize ile özetler: "Tanrı inancı değil, adaleti sever" (Bog ne veru ljubit-pravdu). Ne var ki Sultan Mehmet'in Müslüman bir hükümdar oluşu, din sözcüğü ile yalnızca Hıristiyan dinini düşünen ve ütopyasını Hıristiyan bir çarlık için tasarlayan yazarın çelişkiye düşmesine neden olmaktadır. Bu çelişki Peresvetov'u hayal gücünü kullanmaya ve Türk padişahını Hıristiyanlığa yaklaştırmaya zorlamıştır.

Peresvetov'un "Kutsal Kitaplar Menkıbesi"nde anlattığı hikâyeye göre, İstanbul'u fetheden Sultan Mehmet bütün Hıristiyan kitapların

⁷ V.F. Pereverzev, "Literatura drevney Rusi", izd. "Nauka", Moskva, 1971, s. 212.

Bizans patriğinin elinden alınarak kendisine getirilmesini emreder. Fakat daha sonra rüyasında İsa'yı görür ve bunun üzerine aldığı kitapları patriğe teslim eder. İşte "Sultan Mehmet Menkıbesi"nde Peresvetov'un sözünü ettiği sözde "Sultan Mehmet'e bilgelik kazandıran" kitaplar bunlardır. Burada Fatih'ten önceki Türk tarihini dikkate almayan Peresvetov'un içine düştüğü çelişkiden söz etmek yerine, bu Hıristiyan Rus yazarının amacını incelemek yerinde olur. Peresvetov'un genç çar IV. İvan'a gerçek erdemliliğin ve bilgeliğin yalnızca Hıristiyan kitaplarında, yani çarın etrafındaki sahte yorumcuların dilinde değil, Hıristiyan dininin dolaysız ve gerçek kaynaklarında bulunabileceği düşüncesini aşlamak istediğini görüyoruz. Sultan Mehmet'in sözde Hıristiyan olmak istediği tezini ileri sürerek gerçekte Peresvetov, XVI. yüzyıl Rusya'sında büyüklüğü kabul edilen Türk padişahının kişiliğinde Hıristiyan dininin propogandasını yapmaktadır. Yazar böylelikle genç Rus çarının gözünde kendi dini ve siyasal görüşlerini pekiştirmiş olmaktadır.

Bizce, Peresvetov'un "Menkıbe"de Sultan Mehmet'in bilgeliğini örneklerle anlattıktan sonra, "Sultan Mehmet bu bilgeliği Hıristiyan kitaplardan almıştı", "Yunanca eserler okuyup ... Türkçeye çevirdiği zaman bilgeliği daha da artmıştı" gibi sözlerinin bir başka anlamı vardır. İstanbul'u alan Fatih'in Bizans patriğine ve Hıristiyanlara tanıdığı dinde özgürlük ilkesi XVI. yüzyıl Rus yazarının kaleminden bir başka biçimde yansımıştır. Türkleri Avrupa'da yakından tanıdığı anlaşılan Peresvetov, Türklerin dinde gösterdikleri hoşgörü karşısında şaşırmış ve bu geleneksel hoşgörüyü Sultan Mehmet'in "İsa rüyası"na bağlayarak açıklayabilmiştir. Rus yazarının yaşadığı ülkelerde şartlandığı XVI. yüzyıl anlayışında da Fatih'in ve Türklerin bu tutumunun başka bir açıklaması olamazdı.

Son yıllarda Peresvetov'un "Başvuru" kitapçıkları ve özellikle "Sultan Mehmet Menkıbesi"nin eski Rus edebiyatındaki yeri ve Rus yazı sanatına getirdiği yenilikler ve edebi özellikleri üzerinde önemli sayılacak çalışmalar yapılmıştır. Bilindiği gibi, Rusya'da XVI. yüzyılda daha önceleri görülmeyen yoğun bir siyasal yazı türü gelişmiştir. Bu akım çar Korkunç İvan'ın baş danışmanı, üç kişilik "Seçkin Kurul" (İzbrannaya rada) üyesi prens Andrey Kurbskiy'in 1564 yılında Litvanya'ya kaçması üzerine çar ile prens arasındaki mektuplaşmalarda ateşli bir polemik şeklinde gelişerek doruk noktasına ulaşmıştır⁸.

⁸ İ.İ. Polosin, 1945 yılında Moskova Pedagoji Enstitüsü "Bilimsel Notları" (Uçenie zapiski) yayınları arasında çıkan "Peresvetov'un Başvuruları Üzerine" adlı makalesinde edebiyat tarihçilerinin "uzun ve ayrıntılı metin" olarak tanımladıkları "Başvuru"nun

Sovyet bilginlerinden D.S. Lihaçev, XV. yüzyıl sonlarıyla XVI. yüzyıl başlarında gelişen yoğun siyasal yazılarda İvan Peresvetov, Fedor Karpov ve Ermolay-Erazm gibi "dvoryan" yazarların halkın çıkarlarını koruma görevini üstlendikleri ve bunun sonucu yazılarında "Rönesans" fikirlerinin kendiliğinden ortaya çıktığı görüşündedir⁹. Bu görüşüyle D.S. Lihaçev, Rus edebiyatının Avrupa'da gelişen Rönesans akımından etkilenmediği şeklindeki yaygın inancı çürütmeye çalışmaktadır.

İvan Peresvetov'un Hıristiyan olmayan Türk hükümdarlığını örnek göstermesinin bir rastlantı olmadığı görüşünü belirten Lihaçev, "Sultan Mehmet Menkıbesi"ni Thomas More'un "Ütopya"sı ile kıyaslar. Lihaçev'e göre, Thomas More'un "Ütopya" adasındaki uyumlu yaşamı anlatarak İngiliz toplumunu utandırdığı gibi, Peresvetov da Türk padişahını örnek göstererek Rus çarını ve Rus çarlığını utandırmaktaydı. Sovyet bilgini, Rus yazarın İngiliz yazarından daha radikal görüşleri olduğunu ve bu radikalliğin özellikle kölelik ve toplum bireyleri arasındaki eşitlik ilkelerinde kendini gösterdiğini savunur.

Peresvetov, Rus edebiyat tarihinde geleneksel "Savaş Hikâyeleri" (Voinskie povesti) türünde siyasal amacı ön plana çıkaran yeni bir "Siyasal Yazı" türünün (Publitsistiçeskiy janr) öncüsü sayılır. Bu nedenle, çağımızda Peresvetov'un "Başvuru"sü ve özellikle "Sultan Mehmet Menkıbesi", XVI. yüzyıl Rus edebiyatının belirgin özellikler taşıyan yazı türü örnekleri arasına girmiştir.

Peresvetov'un bir yandan kendisinden önce gelen Nestor-İskander gibi Rus yazarlarının etkisinde kalması ve eski Rus edebiyatında yaygın bir yazı türü olan "Savaş Hikâyeleri" geleneğine uyması, diğer yandan "Başvuru" kitapçıklarının her birinde değişik hikâyelerle aynı sonuçlara, yani belirgin bir siyasal görüşe yönelmesi gibi unsurlar, günümüz araştırmacıların eser üzerinde çeşitli yorumlarda bulunmaya yöneltmiştir.

V.F. Pereverzev, XIII. yüzyıl ile XVI. yüzyıl arasında gelişen üslup değişikliğinin gözönüne alınarak, Peresvetov'un "Başvuru"sunu Rus tari-

gerçekte yazar Peresvetov tarafından değil, Moskova'dan kaçan prens Kurbskiy ile polemik amacıyla çar Korkunç İvan tarafından yazılmış olduğu şeklinde ilginç bir görüş ileri sürmüştür. Polosin'e göre, çar IV. İvan bu uzun "Başvuru"yu 1580 yılında yazmış ve Peresvetov'un daha önce kendisine sunduğu ilk ve kısa "Başvuru"dan yararlanmıştı. N.K. Gudziy gibi Sovyet edebiyat tarihçileri bu görüşü inandırıcı bulmamışlardır. (Bkz. Gudziy "İstoriya...", 1953, s. 322) Günümüzde de İ.I. Polosin'in görüşü benimsenmemektedir.

⁹ D.S. Lihaçev, "Razvitie russkoy literaturı X-XVII vekov, Epohi i stili, izd. "Nauka", Leningrad, 1973, s. 128.

hinde prenslikler döneminde prenlere yöneltilen “Yakarış”ların (Molenie) tipik olmayan bir türü sayılması gerektiği görüşündedir¹⁰.

Rus edebiyatında “Başvuru” yazı türüne özgü bazı kalıplaşmış söz ve kavramlar vardır. Peresvetov da bu yazı geleneği içinde kendisini aşağılayarak, başvurduğu çarın adını her anışında ünvanını bütünüyle sıralayıp onu göklere çıkarmakta, kendisi “köle” (holop) sınıfından olmadığı halde, “köleniz size başvuruyor” (b’et celom holop tvoy) şeklinde bir takım kalıplaşmış sözler kullanmaktadır¹¹. Rus yazı sanatında bu geleneğin başlangıcı sayılabilecek başka eserler de vardır. Yazı geleneğiyle siyasal amacı yönünden Peresvetov’un “Başvuru”su, XIII. yüzyılda yazıldığı sanılan ve en eski kopyaları XVI. yüzyıla ait olan “Daniil Zatoçnik’in Yakarışı”(Molenie Daniila Zatoçnika) ile karşılaştırılır¹². XVI. yüzyılın İvan Peresvetov’u gibi XII. yüzyılın Daniil Zatoçnik’i, Kuzey Pereyaslavl’ prensi Yaroslav Vsevolodoviç’e başvurmuş ve sunduğu “Yakarış”ında yüksek soylulardan, çağının güçlü ve etkin topluluğu keşişlerden ve kadınlardan şikâyetlerini hizmetkârı ve kölesi olduğu prensine sıralamıştır. XIII. yüzyılda prenslikler arası çekişmelerin sürdüğü o karışık dönemde, Daniil Zatoçnik de güçlü bir Büyük Prenslik yönetimini savunmuş ve yüksek soylulara karşı bir tutum izlenmesini istemiştir.

İvan Peresvetov ile Daniil Zatoçnik’in değişik çağlarda ortaya koydukları siyasal sorunlar ile bu yazarların görüş benzerlikleri incelenirken, eserlerinin sanat yönünün dikkate alınması gerekir. “Yakarış”ında bir Büyük Prensın adaletli, cömert, iyi yürekli ve insan sevgisiyle dolu olması gerektiğini anlatan Daniil Zatoçnik’in, kutsal Hıristiyan kitaplarından ve halk deyişlerinden aktardığı felsefi, özlü sözlerle yer yer kinayeli ve son derece güçlü bir anlatımı vardır. XIII. yüzyıl yazı geleneğine uyarak Kilise-İslav dilini kullanan Daniil Zatoçnik, aktardığı vecizelerle duygularını ön plana çıkarmayı başarmış ve siyasal amacını ustaca gölgelemiştir. Böylelikle de “Yakarış”ının etkinliğini artırmıştır. Daniil Zatoçnik’in prens Yaroslav Vsevolodoviç’i yakından tanıdığı ve bu yüzden duygularını ona anlatmaktan çekinmediği görülür. Oysa, genç çarı yakından tanımak ve ona yaklaşmak isteyen, fakat çarın etrafındaki soylular yüzünden bunu bir türlü başaramayan Peresvetov için böyle bir anlatım şekli uygun olmazdı.

¹⁰ V.F. Pereverzev, s. 212

¹¹ “Başvuru” diline özgü niteliklerin A.A. Zimin’in adı geçen kitabının önsözünde L.N. Puşkarev tarafından incelendiği ve V.F. Pereverzev gibi edebiyat tarihçilerinin bu çalışmadan yararlandıkları görülmektedir.

¹² Bu konuda Sovyet edebiyat tarihçisi V.F. Pereverzev’in burada yararlandığımız değerli bir çalışması vardır. Bkz. a.g.y., s. 199-215.

Peresvetov çarlık hizmetinde çalışanların resmi yazışma diline özgü nitelikleri benimsemiş, bu dili büyük bir rahatlık ve ustalıklarla kullanmıştır. Rus yazı dili tarihinde Peresvetov'un eserinin yer yer bir Dışişleri görevlisinin raporunu andırdığı şeklinde bir görüş vardır¹³. İvan Peresvetov'un yaşadığı çağdaki yazılarda ve özellikle din ile ilgili eserlerde sık görülen kutsal Hıristiyan kitaplarından alıntılar geleneğinden, Rus yazı dilini sevap sayarak yüzyıllarca Kilise-İslavcasıyla ayakta tutan ve değerli eserler veren din adamlarının anlatım şekillerinden ve dil özelliklerinden uzaklaştığı görülür. Dil özelliği açısından Peresvetov'un "Başvuru"su, çalışma hayatını ilgilendiren "bürokrasi dili" ya da "resmi yazı dili" (delovoy yazık, delovaya proza) olarak sınıflandırılır. "Başvuru"da XVI. yy. Rus toplumunun değişik kesimlerine özgü bir dilin kullanıldığı da ileri sürülmüştür. XVI. yüzyıl Rus yazı dilindeki etkileşmeleri inceleyen A.İ. Gorşkov, "Sultan Mehmet Menkıbesi"nde Kilise-İslavcası, halk edebiyatı dili ve bürokrasi dilinin karmaşık bir tabaka oluşturduğu görüşündedir¹⁴. Gorşkov'a göre, Kilise-İslavcası ve konuşma diline özgü unsurlar çoğunlukla Sultan Mehmet'ten aktarılan sözlerde, Rus halk edebiyatı dili ise "Menkıbe"nin "savaş hikâyesi"ni andıran bölümlerinde kullanılmıştır. Diğer araştırmacılar gibi, Gorşkov da "Sultan Mehmet Menkıbesi"nin en belirgin dil özelliğinin "bürokrasi dili" olduğu sonucuna varmıştır.

Rus çarının kendisine yardım etmesini sağlamak amacıyla bir "dilekçe" sunmasının yanı sıra, Moskova çarlığını ve XVI. yüzyıl Rus toplum yaşamını etkileyebilecek açık siyasal öneriler getiren Peresvetov'un, duygularını ve içinde bulunduğu ruh halini dile getirmek için gerekli benzetme, mecaz ve şiirsellik gibi anlatım şekillerine başvurmadığı görülür. Onun eserinde gücünü ve ustalığını sözcük seçmede ve sözdiziminde bulan bir anlatım sanatı ve canlılığı vardır. Burada bir tek örnek göstermekle yetineceğimiz gibi, Peresvetov yüklemli çoğu kez cümlelerin sonuna getirerek aynı tür yüklem takılarından kafiyeli oluşturur: (... çerediti, ... veseliti, ... napustiti). Yazar böylelikle sözdiziminde bir benzerlik, paralellik kurar. "Menkıbe"nin hemen hemen her cümlesi "ve, fakat, oysa, böylece" (i, a, da, ino) gibi bağlaç ve belirteçlerle birbiri ardına adeta aralıksız sıralanmıştır. Anlatımı güçlendirmek amacıyla yazar, bazı cümleleri ve sözcük gruplarını sık sık tekrarlar. Sözcük gruplarının aynı cümle içinde

¹³ V.F. Pereverzev, s. 213

¹⁴ A.İ. Gorşkov, "İstoriya russkogo Literaturnogo yazık", izd. "Vişşaya şkola", Moskva, 1969, s. 138.

tekrarlandığı da görülür. Kalıplaşmış söz ve deyimlerle resmi yazıya özgü monotonluk yazarın dünya görüşünü özetleyen özlü deyişlerle giderilmeye çalışılmıştır: “Tanrı inancı değil, adaleti sever” (Bog ne veru ljubit-pravdu), “Adalet iman güzelliğidir” (Pravda-vere krasota), “Dehşetin olmadığı hükümdarlık, dizginsiz at gibidir” (Kak kon` bez uzdı, tako i tsarstvo bez grozi). Peresvetov, “sud sudit”, “plaçem plaçut” örneklerinde görüldüğü gibi, isimleri aynı kökten fiillerle birlikte kullanarak, Rus halk edebiyatına özgü anlatım şekillerinden de yararlanmışır¹⁵. Peresvetov’un çoğu kez tekrarlar yoluyla sözcüklerin ses benzerliklerinden geniş ölçüde yararlandığı dikkati çekmektedir.

İvan Peresvetov’un çağının yazı kuralları içinde sınırları belirgin “giriş, gelişme, sonuç” çerçevesine gerekli önemi vermemesi ve kompozisyonun karmaşık sayılabilecek niteliği, edebiyat tarihçilerini onun XVIII. yüzyıl Rus Klasisizm akımının siyasal nitelikteki romanlarının öncüsü olduğu düşüncesine yöneltmiştir. Peresvetov’un eserinde özellikle Klasisizm yazarlarından M.M. Heraskov’un siyasal romanlarının çekirdeğini oluşturduğu ileri sürülür. Böyle bir karşılaştırma yapmak gerekirse, siyasal amacı ve tarihle ilgili efsanevi bilgileri yönünden “Sultan Mehmet Menkıbesi”ne en yakın eserin, Heraskov’un 1768 yılında yayımladığı “Numa veya Gelişmiş Roma” (Numa, ili Protsvetayuşçiy Rim) olduğu düşünülebilir. Bu eserde Heraskov, kendisinin de belirttiği gibi, efsanelerden yararlanarak ve hayal gücünü kullanarak, Roma kralı Numa Pompilius’un gerçekte yazarın düşlediği XVIII. yüzyıl Klasisizm ilkelerini andıran reformları nasıl başarıyla uyguladığını anlatır. Heraskov, bir bakıma çariçe II. Katerina’ya örnek ve “aydın” bir hükümdarın nasıl olması gerektiğini anlatıyordu. Bilindiği gibi, o yıllarda II. Katerina çağdaş “romantizm öncesi dönem” (préromantisme) Fransız yazarlarının etkisiyle, devlet yönetiminde bütün yasaların özü sayılacak “Nakaz” adıyla bilinen büyük bir yasa taslağı hazırlamaktaydı (1767). Böylelikle XVI. yüzyılda genç çar Korkunç İvan’a başvuran Peresvetov gibi, Heraskov da ülkesinde gerçekleşmesini düşlediği reformların başarıyla uygulanabileceğini, başka bir hükümdarı örnek göstererek II. Katerina’ya ve Rus toplumuna anlatmış oluyordu.

Peresvetov’un “Başvuru” kitapçıklarının eski Rus edebiyatındaki yeri konusunda özellikle son yıllarda ortaya konulan ve bu yazıda incelemeye çalıştığımız görüşleri özetlersek, kitapçıklar arasında “Sultan Mehmet

¹⁵ Peresvetov’un “Başvuru”sunun Rus halk edebiyatı diline yakınlığı daha geniş ayrıntılarla V.F. Pereverzev tarafından gösterilmiştir, s. 214.

Menkıbesi'nin XVI. yüzyılın en önemli "siyasal yazı"sı sayıldığını söyleyebiliriz. V.F. Pereverzev ve D.S. Lihaçev gibi Sovyet edebiyat tarihçileri "Menkıbe"yi "siyasal ütopya" olarak da tanımlamışlardı. Ayrıca "Başvuru"nun eski Rus edebiyatındaki geleneksel "savaş hikâyesi" ve prenlere yöneltilen "yakarış" türünün tipik olmayan bir örneği olduğu ve Rusya'da daha sonraları gelişen "siyasal roman"ın başlangıcı sayılabilecek nitelikleri bulunduğu şekilde görüşler de vardır.

SULTAN MEHMET MENKİBESİ ("Skazanie o Magmete - Saltane")¹

Türk padişahı Sultan Mehmet Türkçe eserler okuyarak yetmiş bir filozofu. Yunanca eserler okuyup, hiç bir değişiklik yapmadan Türkçeye çevirdiği zaman bilgeliği daha da artmıştı.

O, seyit, paşa, molla ve hafızlarına² şöyle demişti: "Felsefe kitaplarında dinine bağlı Kral Konstantin hakkında büyük bilgelere yakışır sözler yazılıdır. Askeri bilgeliğin kaynağı, Konstantin'in³ güneşin aydınlattığı tüm varlıkları titreten kılıcından doğmuştur. O, babasının ölümüyle henüz küçücük iken, üç yaşında krallıkta kalakalmıştı. Yunanlılar tefecilikle, topladıkları kirli haraçlarla insanoğlunun gözyaşı ve kanından zengin oldular, adaletli yargılamayı hiçe saydılar ve masum insanları rüşvet suçuyla yargıladılar. Kral reşit oluncaya kadar maiyetindeki soylular⁴ topladıkları kirli haraçlarla zengin olmuşlardı. Kral çocukluktan çıkıp büyümeye ve bir kralın onuruna yakışır büyük bir askeri bilgelik kazanmaya başladı. Kralın büyük bilgelik kazandığını gören soylular: "Artık kralın yanında rahat bir yaşam süremeyiz ve zenginliğimiz de elden gider, başkalarını sevindirir" dediler. Türk padişahı Sultan Mehmet bilge filozoflarına şöyle dedi: "O zengin ve sahtekârların fesatlıklarla kralın etrafını nasıl sardıklarını, büyük kurnazlıklar, fitne ve şeytanca ayartmalarla onu nasıl elde ettiklerini, bilgeliği ve mutluluğuna nasıl gölge düşürdüklerini, çevirdikleri sinsi entrikalarla kralın tüm düşmanlarının başları üzerinde yükselen egemenlik kılıcını nasıl aşağıladıklarını ve dinde sapmalarla ne denli sinsileştiklerini görüyor musunuz? Türk padişahı Sultan

¹ Rus yazarı İvan Peresvetov'un 1547 yılında yazdığı "Sultan Mehmet Menkıbesi" eserin XVII. yüzyıl kopyasından "Rus Tarihi ve Eski Eserler Kurumu Simpozyum Yayınları" ("Çteniya v Obşçestve İstorii i Drevnostey Rossiyskih") arasında 1908 yılında Moskova'da V.F. Rjiga tarafından yayımlanmıştı. Rjiga'nın yayımladığı XVII. yüzyıl kopyası "Sultan Mehmet Menkıbesi'nin örnek metni sayılarak, değişikliğe uğramadan XX. yüzyıl Rus antolojilerine girmiştir.

Bkz. N. K. Gudziy, "Hrestomatiya po drevney russkoy literature XI-XVII vekov", gos. učeбно-pedagog. izd. Min. Prosveşçeniya RSFSR, Moskva, 1938 (1952, 1955).

² XVII. yüzyıl metninde bu ünvanlar Türkçe sözcükler kullanılarak şu şekilde yazılmıştır: "Seit", "Paşa", "Molna", "Obız".

³ Burada söz konusu, son Bizans Kralı Konstantin'dir.

⁴ Yazar, burada şiddetle eleştirdiği ve eserin diğer kısımlarında da sözünü ettiği Yunan soyluları için, Rusya'nın IV. İvan'ın Moskova çarlığı döneminde gittikçe zayıflayan birinci derecede zengin ve soylularına verilen bir ünvan olan "Velmojlar" (Vel'moji) sözcüğünü kullanmaktadır.

Mehmet filozoflarıyla konuşmasına şöyle devam etti: "Görüyorsunuz, Tanrı hainliği, kibirliliği, tembelliği sevmez; Yüce Tanrı bunlara karşı koyar ve bu yüzden insanı o sonsuz öfkesiyle cezalandırır. Yunanlıların kibirliliği ve şeytanlığı yüzünden Tanrı'nın bize askeri bilgeliğin kaynağı olan o büyük kralı bahşettiğini görüyorsunuz. Fakat onların arabozuculuğu Tanrı'ya gazaba getirdi; çünkü böylesine bilge bir kralın etrafını fitneyle sarmış, onu kurnazlıkla elde etmiş ve savaşa gücünü zayıflatmışlardı. Ben, siz bilge filozoflarıma derim ki: "Tanrı'nın bize karşı hiç bir şekilde gazaba gelmemesi için beni herşeyde koruyun".

6961 (1453) yılında padişah egemenliği altındaki topraklardan sağlanan tüm gelirlerin kendi hazinesinde toplanmasını emretti. Adaltsız yargılamalarla baştan çıkmamaları için soylulardan hiç birine hiç bir eyaletinin özel yetkilerle yönetim hakkını vermedi. Niteliklerine göre soyluların her birine kendi hazinesinden maaş bağladı. Ülkenin her yerinde mahkemeler kurdu. Yargıçların baştan çıkmaması ve haksız kararlar almaması için yargı gelirlerinin kendi hazinesine gönderilmesini emretti. Yargıçlarına: "Yalanın dostu olmayın; Tanrı'nın sevdiği gibi, doğruluktan ayrılmayın" diye emir verdi. Yargıçlarını, sadık paşalarını, kadılarını, subaşlarını ve emirlerini⁵ şehirlere gönderip, yargılamada adil olmalarını emrederek, "Sevgili ve sadık din kardeşlerim, yargılarınızda adaletten ayrılmayın!" dedi. Kısa bir süre sonra da yargıçların ne şekilde yargıladıklarını denetledi. Padişaha yargıçlarının rüşvet aldıkları ve yapılan vaatlere göre yargılamada buldukları konusunda ihbarlar yapıldı. Padişah herhangi bir suçlamada bulunmadı, sadece diri diri derilerinin yüzülmesini emrederek, "Eğer vücutları tekrar deriyle kaplanırsa, suçları affolunsun" dedi. Yüzülen derilerin tabaklanmasını, kâğıtla doldurularak mahkemelere demir çivilerle çakılmasını ve derilerin üzerine "Böyle bir dehşet saçmadan ülkede adalet sağlanamaz. Bir hükümdarın ülkesinde adaleti sağlaması, suçlu ise en sevdiği insanı bile bağışlamaması demektir. Dehşetin olmadığı hükümdarlık, dizginsiz at gibidir." sözlerinin yazılmasını emretti. Padişah sözlerine şöyle devam etti: "Hükümdar dehşet saçmazsa, ülkeyi elinde tutamaz. Kral Konstantin, maiyetindeki soyluları başıboş bıraktı, onların gönlünü hoş etti. Soylular buna sevindiler ve davalarda iki tarafı da adaletsizce yargılayıp, kendi dinleri olan Hıristiyanlığın şartına uyarak öpülmesi gereken haçı, hem suçluya hem

⁵ XVII. yüzyıl metninde bu ünvanlar Türkçe sözcükler kullanılarak şu şekilde yazılmıştır. "paşa", "kadiy", "subaşı", "amin".

de suçsuzla öptürdüler. Oysa iki taraf da yalan söylüyordu; biri kavgayı inkâr edip, “Ben onu ne dövdüm, ne de soydum” diyor, öteki ise dayak yediğini ve üstelik soyulduğunu ileri sürüyordu; her ikisi de haçı öpüyor, Tanrı’ya ihanet ediyordu. Onlar sonsuza dek mahvolacak. Yürekleri doğruluk tanımamış ve bu, Tanrı’yı gazaba getirmişti. Artık sonsuz cehennem azabı onları bekliyordu. Yunanlılar o adaletsiz yargıçıları yüzünden Hıristiyan dininden tamamen saptılar, haçı öpmeyi bile günah saymadılar ve yaptıkları her şeyle Tanrı’yı gazaba getirdiler.”

Sultan Mehmet büyük bilgeliğiyle böyle yargılamaların büyük günah olduğunu ve Tanrı’yı gazaba getirdiğini anladı. Haçı sadece adçekilerek seçilen tarafa öptürdü. Haç öpülürken aevli ok kalbine, dipçikli yay boğazına nişanlanmış, günah çıkartılan papaz İncil’den “Yalan söyleme, hırsızlık yapma, yalan yere tanıklık etme, anne ve babana saygı göster, yakınlarını kendin gibi sev v.b.” On Emri okuyup bitirinceye dek öylece durmalarını emretti. Padişah, Yunanlılar için haç öpme geleneğini adçekme yoluyla sürdürdü. Eğer aevli ok öldürmez, dipçikli yay ok fırlatmaz ve o kişi de haçı öperse dava konusu olan hakkını alırdı. Sultan Mehmet: “Böylece beliren kader, Tanrı hükmüdür” dedi. Türklerin ise boğazlarına dayanmış keskin kılıç üzerinden başlarını eğip şerbet⁶ içmelerini ve mollaların orada hazır bulunarak, Yunanlılara yapıldığı gibi, Türk dinine göre öğüt vermelerini emretti. Eğer kılıç boşanıp yargılananın boğazını kesmez, yargılanan sözünü sonuna kadar tamamlar ve kılıç üzerinden şerbeti içerse dava konusu olan hakkını alırdı. İşte bu bir Tanrı hükmüdür.

Yargılama haçı öpmeden düello ile de yapılırdı. Davalılar birbirini usturayla öldürmek üzere çıplak olarak zindana bırakılırdı. Zindanın gizli bir yerine saklanan usturayı bulan haklı sayılır ve dava konusu olan hak ona verilirdi. Ayrıca usturayı bulan isterse karşısındaki suçluyu salıverir, isterse usturayla boğazlardı. Böylece Sultan Mehmet, büyük bilgeliğini göstererek, ülkede adaleti sağlamış ve halkın hiç bir konuda gevşek davranmaması ve Tanrı’yı öfkelenmemesi için onlar üzerinde büyük ve korkunç bir etki yaratmıştı. Padişah bu bilgeliği Yunan kitaplarından aldı. O kitaplarda Yunanlıların nasıl olmaları gerektiği konusunda örnekler vardı. (Sultan) Mehmet egemen olduğu ülkelere adaletli yargıyı getirdi, yalanı ortadan kaldırdı ve bu konuda şunları söyledi: “Tanrı adaleti her şeyden çok sever. Bir hükümdar dehşet saçmadan ülkeyi elinde tutamaz. Kral Konstantin maiyetindeki soyluları başıboş bıraktı ve onların gönlünü hoş etti. Soylular

⁶ Burada “şerbet” olarak aktardığımız bu sözcük XVII. yüzyıl metninde “şert” olarak yazılmıştır.

buna sevindiler, kirli yollarla zengin oldular; oysa toprak ve ülke ellerinde inliyor, felaket içinde yüzüyordu. Tanrı, bu yüzden Kral Konstantin'e, soylulara ve tüm Yunan krallığına karşı gazaba geldi, çünkü onlar adaletten tiksiniş, Tanrı'nın adaleti her şeyden çok sevdiğini unutmuşlardı. Yoksa siz de benim Tanrı'yı gazaba getirmemi istiyor ve beni sizlerle birlikte yok olmaya mı sürüklüyorsunuz?"

Padişah, eyaletlerine dehşetiyle gözdağı verdiği dürüst yargıçlar gönderdi. Onlara suçlamada bulunma ya da temize çıkarmada uymaları gereken yargılama usulleri hakkında kitaplar verdi. Her şehrin adliye sarayında ücretsiz mahkemeler kurdu. Padişah, egemenliği altındaki eyaletlere ve ülkenin her yerine maiyetindeki soylulardan paşalar, subaşlıları ve emirler gönderdi. Böylelikle ülkenin her şehrinde padişahın kendi yargıçları bulunuyordu. Padişah, kötülüğün yayılmaması için askerlerinin ücretsiz olarak, büyük bir şiddetle, ölüm cezasıyla yargılanmalarını emretti. Yargıçlar adaletsiz hüküm vermeye ayartılmasınlar diye onlara padişah hazinesinden maaş bağlandı. Askerleri, orduda emri altında buldukları paşalar yargıladı. Ordusunu tanıyan ve padişahın gazabından çekinen paşa, davayı hiç bir ücret almadan ve rüşvetsiz yürütür, adaletli yargılamada bulunurdu. Bu davalar kısa sürede sonuçlanırdı. Padişah akıllıca davranmış, ordusuyla yakından ilgilenmiş ve bütün askerleri sevindirmişti. Her askere niteliğine göre padişah hazinesinden maaş verildi. Padişahın hazinesi tükenmezdi, çünkü büyük adaleti yüzünden Tanrı'nın yardımıyla hazine, egemenliği altındaki eyaletlerden, kasaba, nahiye, çiftlik ve malikânelerden gelen gelirlerle dolardı. O tüm gelirlerin bekletilmeden kendi hazinesinde toplanmasını emretti. Padişah, hazinesine gelir toplayan tahsildarlara bu hazineden maaş verdi. Tahsildarlardan sonra vergilerin fermana göre toplanıp toplanmadığı denetleniyordu. Ülkenin fakir düşmemesi için padişahın ordusu attan inmiyor, silahı elden bırakmıyordu. Padişah, verdiği maaş ve ulûfe⁷ ile ve söylediği sözlerle askerlerinin her zaman gönlünü aldı. O, ordusuna şöyle dedi: "Kardeşlerim, görevinizden dolayı üzüntüye kapılmayın. Görevimiz olmasa bu dünyada yaşayamayız. Eğer hükümdar küçücük bir yanlışlığa düşer ve yumuşarsa ülkesi fakirleşir ve başka bir hükümdarın eline geçer. Yeryüzü göklere, gökler de yeryüzüne benzer: Tanrı'nın melekleri ve gökteki Tanrı güçleri ateşli silahlarını bir an olsun ellerinden bırakmaz ve Âdem'den günümüze dek insanoğlunu her an korur ve gözetirler. Gökerin o Tanrı güçleri görevlerinden yakınmazlar."

⁷ V.F. Rjiga'nın yayımladığı XVII. yüzyıl metninde bu sözcük "Alafa" olarak yazılmıştır.

Türk padişahı ordusunu böyle çoşturdu. Askerler padişahın sözlerini överek, “Tanrı askerleri sever; biz Tanrı’nın buyruğunu yerine getiriyoruz. İçimizden savaşta ölenlerin günahları kendi kanlarıyla temizlenir ve Tanrı ruhlarını himayesine alır. Göklerin enginliği böyle aziz askerlerle doludur” dediler. Türk padişahı akıllıca davrandı: Silahlarla donatılmış 40.000 usta nişancı yeniçeriye⁸ yanında bulundurarak onlara her gün maaş ve ulûfe verdi. İçinde yaşadığı topraklarda bir düşmanın belirip, hainlik etmesini ve günaha girmesini önlemek için yeniçerileri yanında tutardı. Böyle bir deli, hükümdarın canına kıyabilir, güçlenerek kibirlenir ve hükümdarın yerine geçmek isteyebilirdi. Fakat o, hükümdar olmayı başaramaz ve işlediği günah yüzünden sonsuza dek mahvolurdu. Oysa bir ülke hükümdarsız kalamaz. Padişah yeniçerileri bu yüzden yanında tutardı. Yeniçeriler padişaha sadıktı ve onu sevdiklerinden verdiği maaşla yetinip sadakatle ona hizmet ederlerdi. Bilge hükümdar askerlerinin gönlünü alır, çünkü o, ordusuyla güçlü ve şanlıdır. Padişah, paşalarıyla soyluların savaşta amansızca çarpışmalarını sağlamak için onların her türlü düşmana karşı ilk sıralarda, en önde yer almalarını emretti. Böylelikle henüz onlar kadar güçlü olmayan gençler dehşete düşmez ve onları görerek düşmana karşı cesaretle savaşırldı. O Türk padişahı, düşmana karşı ölüm oyunu oynamada⁹ büyük bir bilgelik ve ders alınacak yöntemler ortaya koymuştur. Türk padişahının gazabı korkunçtu. O, fermanında şöyle demişti: “Yiğit gençlerin düşmanla ölüm oyunu oynayarak öldükleri gibi, padişah sıfatıyla verdiğim büyük maaş uğruna düşmanla ölüm oyununda onurlu bir şekilde ölmek istemeyen, burada benim gazabımdan ölecek, kendisinin ve çocuklarının şeref ve itibarı yok olacaktır.”

Sultan Mehmet kendisinden sonra gelen padişahların uyguladıkları ve günümüzde de uygulanan kanunları koydu. Ülkesinde zengin ve soyluların yanında bile özgür olarak çalışma hakkı tanıdı ve şöyle dedi: “Yalnızca Tanrı bizim üzerimizdedir ve bizler O’nun kölesiyiz. Mısır Kralı Firavun İsrailileri köleleştirmişti. Fakat Tanrı sonsuz öfkesiyle Firavuna karşı

⁸ “Yeniçeri” sözcüğü “Yanıçanı” olarak yazılmıştır.

⁹ “Menkıbe”de altı kez kullanılan “ölüm oyunu oynamak” (igrati smertnoyu igroyu) sözünü İvan Peresvetov’un hangi anlamda kullandığı tam olarak anlaşılamamıştır. Metin üzerinde çalışan Sovyet araştırmacılarının (Bkz. M.E. Fedorova, T.A. Sumnikova, “Hrestomatiya po drevnerusskoy literature” izd. “vıssaya şkola”, Moskva, 1969, s. 145) bu sözle “düelloların kastedilmiş olabileceği” şeklindeki açıklamaları da XV. yüzyıl Osmanlı savaş geleneğine uygun düşmemekte ve konuya bir açıklık getirememektedir. Kanımızca, burada “ölüm oyunu oynamak” sözü bir askerın düşmanla savaşta ölümü hiçe sayarak yiğitçe vuruşması, savaş alanını hiç bir şekilde terketmemesi anlamında kullanılmış olabilir.

gazaba geldi ve onları denizde boğdu." Sultan Mehmet kölelik kayıt defterleriyle belgelerin kendisine teslim edilmesini ve yakılmasını emretti. Esirlerden kimin ne kadar çalışması gerektiğini belirledi. Esirler yedi ya da en çok dokuz yıl çalıştıktan sonra özgürlüklerine kavuşuyorlardı. Eğer birisi esiri yüksek ücret ödeyerek satın aldığı için dokuz yıldan fazla tutmaya kalkar ve esir şikâyetle bulunursa o, padişahın gazabına uğrar ve ölüm cezasına çarptırılırdı. Tanrı'nın sevmediğini yapma, Tanrı'nın hiç bir şekilde gazaba gelmemesi için Tanrı'dan kork ve Padişahın emirlerini unutmama. Sultan Mehmet bu bilgeliği, bir Hıristiyan hükümdarının nasıl olması gerektiğini ve Tanrı iradesini yaratmayı Hıristiyan kitaplarından aldı. Sultan Mehmet şöyle dedi: "Bir ülkede insanlar köleleştirilmişse, onlar cesur olamaz ve düşmanla savaşmak yürekliliğini gösteremezler. Köleleştirilmiş insan ister güçlü ister güçsüz olsun, utanç duymaktan korkmaz, onur kazanmaya çalışmaz, "Ben nasıl olsa bir köleyim, başka bir adım da olmayacak" der."

Kral Konstantin zamanında, Konstantin'in ülkesinde en değerli insanlar kralın soylularının elinde özgürlüklerini yitirmiş, köleleştirilmişlerdi. Düşmana karşı amansızca savaşmazlardı. Kralın soyluları at üstünde, renkli giysiler içinde boy gösterirdi. Orduları düşmana karşı amansız bir savaşta tutunamaz, savaş alanından kaçar ve kralın diğer ordularına korku aşılayarak, onları da peşlerine takarlardı. Bunu anlayan kral, kölelere özgürlüklerini verip, onları kendi ordusuna aldı. Soyluların elinde köle olan o insanlar, kralın en değerli, yiğit adamları oldular. Kralın emri ile özgürlüklerine kavuşunca, her biri düşmana karşı savaşmaya, düşman ordularını bozguna uğratmaya, ölüm oyunu oynamaya ve onur kazanmaya başladılar. Kral, "Tanrı iradesini yerine getirdim, Tanrı böyle istiyor" dedi ve ordusuna birçok gözü pek genç yiğit katmış oldu. Türk padişahının çok iyi savaşan 300.000 yiğit askeri düşmana saldırırdı. Hepsinin yürekleri neşe doluydu. Padişahın verdiği maaş ve ulufe yeterliydi ve onlar sessiz ve sakin savaşmaya giderlerdi. Askerler sabah, öğle ve akşam olmak üzere günde üç kez alışveriş ederlerdi. Her malın fiyatı, neyin ne kadara satılacağı yasayla belirlenmişti. Her şey tartılarak satılırdı. Bu alışverişlerde bir askerin ihtiyaç duyduğu malları bulunduran ve orduyla birlikte şehirleri dolaşan gezici tüccarlar tayin edilmişti. Asker, bir malı padişahın çıkarmış olduğu yasada gösterilen ücreti ödeyip, alırdı. Yasada gösterilen ücreti ödemeyen ya da para vermeden almaya kalkan, ölüm cezasına çarptırılır ve en değerli insan bile bağışlanmazdı. Eğer tüccar aldatır, eksik tartar ya da padişahın yasasında belirtilen ücretten fazlasını

alırrsa, padişahın yasalarına karşı gelmek suçundan ölüm cezasına çarptırılırdı.

Padişah düşmana cesaretle karşı koyan, ölüm oyunu oynayan, düşman ordularını bozguna uğratan ve sadakatle hizmet eden, tanınmış bir soydan olmasa da yüceltir, yüksek bir ünvan verir, maaşını büyük ölçüde artırır ve böylelikle askerlerinin gönlünü alırdı. Şimdiki Türk padişahının maiyetindeki Arnavut Paşa Arnavutluk'tan getirilmiş bir esirdir, fakat o, cesaretle düşmana karşı koymayı ve düşman ordularını bozguna uğratmayı başardı. Karaman Paşa da Karaman'dan getirilmiş bir esirdi. İkisi de büyük bilge kişi oldukları, padişaha hizmet etmeyi ve düşmana cesaretle karşı koymayı başardıkları için ün kazandılar. Padişah, başkalarının da aynı şekilde kendisine sadakatle hizmet etmelerini sağlamak için, babalarının kim olduğu bilinmediği halde bilgeliklerinden ötürü onlara büyük ünvanlar verdi. Padişah ordunun yüksek komutanlarına ve erlerine şöyle dedi: "Kardeşlerim, hepimiz Âdem oğluyuz. Benim gözümde en değerli insan, bana sadakatle hizmet eden ve canını verircesine düşmana karşı koyandır". Askerlerden her birinin şan ve şöhret kazanmasını sağlamak için padişah ordusuna böyle seslenir, yalnızca ödül vermekle kalmaz, "Düşmanla ölüm oyunu oynayarak onurlu bir şekilde ölmek istemeyen, ölüm cezasına çarptırılarak benim gazabımdan ölecek, kendisinin ve çocuklarının şeref ve itibarı yok olacaktır" diyerek gözdağı verir. Padişah, düşmana karşı yapılacak bir sefere kendisi katılmaz ve yerine bilge bir paşa gönderirse, bütün paşaların onun emirlerine padişahın kendisiymiş gibi uymalarını ve ona saygı göstermelerini emreder. Ordusunda hırsızlık, soygun, zar oyunları ve sarhoşluğun olmaması için bütün askerler takım, bölük ve alay komutanlıklarına ayrılmıştır. Askerler at, argamak, pamuk dokuma ya da başka herhangi bir şey bulduklarında onu, üzerinde fikir yürütmeden büyük paşanın karargâhına götürürler. Bir eşyası kaybolan onu paşanın karargâhında bulur ve bulunmasına karşılık malın değerine göre padişahın yasasında belirtilen ödülü öder. Orduda hırsızlık yapılır, soygun olur ya da bulunan bir eşya karargâha teslim edilmezse, o kötü insanları, hırsızları ve soyguncuları yakalamak için padişah adına takım, bölük ve alay komutanlıklarınca sıkı bir arama yapılır. Eğer bir takım komutanı kötü insanı takımında saklarsa, kendisi de onunla birlikte ölüm cezasına çarptırılır. Türk hükümdarlığında hırsız ve soyguncular için cezaevi yoktur. Kötülüğün yayılmaması için onları üçüncü gün ölüm cezasına çarptırırlar. Cezaevinde padişahın soruşturması tamamlanıncaya kadar yalnızca sanıklar alıkonulur. Padişah şehirlerde de hırsız, soyguncu ve iftiracı gibi kötü

insanlar için aynı şekilde takım, bölük ve alay komutanlıkları kurmuştur. Bunlar kötü insanı, hırsız, soyguncuyu ve iftiracıyı yakaladıkları yerde ölümle cezalandırırlar. Eğer bir takım komutanı kötü insanı kendi takımında saklarsa, bütün bölük arama yapar ve takım komutanı da aynı şekilde ölüm cezasına çarptırılır.

Kral Konstantin zamanında, kralın soyluları rüşvetle ve kirli haraçla zengin olmak için hırsız, soyguncu ve iftiracıları sarayda yargılandılar. Bütün bunlarla Tanrı'yı gazaba getirdiler. Soyguncuların iftiralarına bakarak yaptıkları adaletsiz yargılamalarla hiç bir suçu olmayan Hıristiyanların gözyaşı ve kanından zengin oldular. Onların gözünde zengin suçluydu; dürüst insanlar ellerinde yok yere mahvoluyor, acılar içinde ölümü tadıyordu; hırsız ve soygunculardan rüşvet alıp serbest bırakıyor, hileli yollardan haksız kazanç sağlıyorlardı; her şeyde baştan çıkmışlardı; bu yaptıklarından ötürü Tanrı'nın gazabına uğradılar.

[Sultan] Mehmet o bilgeliğini ve adaletli yargılamayı Hıristiyan kitaplarından aldı ve şöyle dedi: "Neden küçük şeyler peşinde, hileli yollardan zengin olmaya kalktınız, cennet yolunu yitirdiniz ve yaptıklarınızla Tanrı'yı gazaba getirdiniz? Tanrı, hilekârlıkla kazanılmış bir altın yığını bulandan bir çok belirtilerle dokuz göbek öç alıyorsa, kendisi hilekârlıkla zengin olan kişi, Tanrı önünde ne cevap verecektir?" Sultan Mehmet kendisi için gizlice: "Bir Hıristiyan hükümdarının böyle olması gerekirdi; her şeyde adaletten yana olmalı ve Hıristiyan dinini bütün gücüyle savunmalıdır." diye yazdı. O, büyük bir bilge kişi olduğundan bu konuyu çok düşünmüş, içten gelen bir coşkuyla Hıristiyan olmak istemiş ve Hıristiyanlığı övmüştü. Tanrı katında Hıristiyan dini gibi bir başka din yoktur. Hıristiyan olmayanları Hıristiyan yapmak ve Hıristiyan dinini yaymak için sefere çıkan ve bu uğurda ordusu yenilenler Tanrı iradesini yerine getirmiştir. Onlar Tanrı'nın son çilekeşleridir. İlk Hıristiyanlar gibi, Hıristiyan dini uğruna acı çekmiş, ruhları cennete kavuşmuş ve Yüce Tanrı'nın elinden sonsuzluk tacını giymişlerdir.

Oysa Yunanlılar her şeyde güçlerini yitirdi ve kendilerini adaletten yoksun bıraktılar; Tanrı'yı dinmek bilmeyen bir öfkeyle gazaba getirdiler ve Hıristiyan dinini Hıristiyan olmayanların hakaretine uğrattılar. Şimdi Yunanlılar, [Sultan] Mehmet'in [İstanbul'u] fethinden bu yana, dinine bağlı Rus çarının hükümdarlığı ile övünüyorlar. Yunan kanunlarıyla yönetilen ve özgür Hıristiyan dininin var olduğu bir başka ülke olmadığından, umutlarını Tanrı'ya ve dinine bağlı Rus çarının ülkesine bağladılar.

Latinlerle yaptıkları tartışmada Latin dini¹⁰ doktorları: “Yüce Tanrı, Yahudilere olduğu gibi, siz Yunanlılara karşı dinmek bilmeyen bir öfkeyle gazaba geldi; kibirliliğiniz ve adaletsizliğiniz yüzünden sizi Türk padişahına teslim etti; Tanrı’nın kibirliliğe nasıl karşı koyduğunu, adaletsizliğe karşı nasıl gazaba geldiğini görüyorsunuz; oysa adalet iman güzelliğidir” dediklerinde Yunanlılar da özgür bir hükümdar olan çarla övünüyorlar; Latinlere karşı çıkıyor ve övünerek diyorlar ki: “Bizim özgür bir ülkemiz ve dinine bağlı bir hükümdarımız, bütün Rusya’nın büyük prensi İvan Vasil’evič gibi bir çarımız var. O ülkede Tanrı’nın merhameti büyüktür; orada Tanrı belirtileri ve mucizeler yaratan yeni azizler vardır ve Tanrı’ya yaranan ilk azizlerin hürmetine olduğu gibi onların hürmetine Tanrı bağışlayıcıdır.” Tartışmada Latinler de Yunanlılara karşılık olarak diyorlar ki: “Bu söyledikleriniz doğru. Biz de Hıristiyan dini hakkında bilgi edinmek için o çarlıkta bulunmuştuk. Doğrusu onlar gerçek Hıristiyan ve sizin de söylediğiniz gibi, o ülkede Tanrı’nın merhameti büyüktür; orada azizler, Tanrı’nın lütfu ile mucizeler yaratan gerçek ve büyük azizler vardır; onların hürmetine Tanrı’nın bağışlaması büyüktür ve inançla onlara gelenler şifa bulurlar. Eğer o gerçek Hıristiyan dini Türk adaletiyle birleşmiş olsaydı, melekler onlarla sohbet ederdi. Eğer o Türk adaleti Hıristiyan diniyle birleşmiş olsaydı, melekler aynı şekilde onlarla da sohbet ederdi.”

¹⁰ “Latin dini” sözünün Katoliklik anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.